

מטיילים בהגדה

ערב ש"ק פר' צו - שבת הגדול תשפ"ג

הרב **מרדכי אלון** שליט"א

נכתב ונערך משמיעה ע"י תלמידים - לא מוגה

זמני כניסת ויציאת השבת:

שעון קיץ

ירושלים - 18:22 | 19:34

תל אביב - 18:38 | 19:36

חיפה - 18:32 | 19:36

טבריה ומגדל - 18:36 | 19:35

באר שבע - 18:39 | 19:36

כנגד ארבעה לילות סדר דיברה ההגדה (א')

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בְּבֵנֵי בְּרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיציאת מצרים כל אותו הלילה עד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ, הַגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שְׁחֵרִית.

ניכנס לסיפור הזה בהמשך אבל מיד אנחנו רואים שבעל ההגדה הביא כאן סיפור של ליל סדר היסטורי מסוים לא סתם כדי 'למלא לנו את הלילה' אלא כדי ללמד אותנו מהו ליל סדר, איך מספרים וכו', כי זו המצווה של הלילה - לספר ביציאת מצרים, להודיע לבנים, "והגדת לבנך". כל עניינו של הלילה הזה הוא שיישאלו התינוקות ולעשות שינויים ולחלק להם קליות ואגוזים וכו', אז מה התוכן? איך עושים את זה? - הנה הסבר, דוגמא לכך, שמביאה ההגדה במעשה רבי אליעזר ורבי יוסי ור' יהושע.

בארעא דמצרים

ליל הסדר השני המופיע בהגדה הוא ליל היציאה ממצרים - **הָא לְחֵמָא עֲנִיָּא דִּי אַכְלוּ אֶבְהֶתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם.**

חשוב שניזכר לרגע - ליל הסדר הזה, הראשון בהיסטוריה, התרחש במצרים עצמה. רק לאחריו, בחצי הלילה, היתה מכת בכורות, ורק למחרת בחצות היום יצאנו ממצרים.

ליל הסדר השלישי שמופיע בהגדה הוא בעצם ליל הסדר שלנו, בו אנחנו יושבים בבית בכל שנה ושנה עם משפחתנו, ואליו אנחנו מכוונים את הכל - "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", ברגע הזה.

ליל הסדר החמישי שמופיע בהגדה, בחלקה האחרון, הוא ליל הסדר העתידי עליו אנו מתפללים, מיחלים ואומרים -

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה.

שם אף יופיע יום -

אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה...

תָּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֲשֶׁכֶת לַיְלָה...

זהו ליל הגאולה הגדולה אליו כולנו מתפללים - "לכפר על כל עוונותינו". זה כנגד הכוס החמישית - "והבאתי".

אל ליל הסדר הקרוב אנחנו מגיעים מתוך מציאות מורכבת, רוחנית וחברתית - כולם חשים כך. הרבה מדברים בזמן האחרון על אחווה, 'אנשים אחים אנחנו', וצריך להיזהר שזה לא יהפוך רק לסיסמה כזו. תמיד 'תפסה' אותי ההתעלמות המכוונת של בעל ההגדה מסיפור מכירת יוסף ע"י האחים, שכידוע הייתה הסיבה שירדנו למצרים. אין לזה ולו רמז בהגדה של פסח, וכמדומני שצריך לנתח את זה לעומק, אך הדרך לשם צריכה לעבור לענ"ד דרך יסוד עצום בהבנה ההגדה ובמגמתה. נקדיש את השיעור למבנה ההגדה שהוא הפתיח לכל הסוגיה כולה.

לרמב"ם בסוף הלכות חמץ ומצה יש כותרת לנוסח ההגדה שלו וכתוב בה כך -

נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך הוא. (הל' חמץ ומצה ט')

בפשטות כוונתו היא לתקופה שאחרי חורבן הבית, שמאז בוטל כל ענין זבח פסח, קרבן חגיגה, "על מצות ומרורים יאכלוהו" וכו', אבל בעומק כמדומני שיש כאן דבר נוסף, ובו נפתח וממנו נגיע לאותה אחווה שנעדרת מההגדה.

דוגמא לליל סדר - בכני ברק

ההגדה בנויה על המספר ארבע - בנים, כוסות, קושיות וכו'. לארבע לשונות הגאולה - 'והוצאתי', 'והצלתי', 'וגאלתי', 'ולקחתני' - מצטרפת גם הלשון החמישית, 'והבאתי', שמכוונת כנגד הכוס החמישית שאנחנו מכנים אותה "כוסו של אליהו". הטענה שאני מבקש לטעון היא שההגדה מדברת על ארבעה לילות סדר היסטוריים ועוד ליל סדר עתידי אחד. זה אולי נשמע מוזר אבל כשנעמיק טיפה נראה שההגדה ממש בנויה על ארבעה סיפורים של לילות סדר שהיו בהיסטוריה שלנו, כשכולם כוללים את אותם המוטיבים - שאלת הבן ותשובת האב, "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" וכו'.

ליל הסדר הראשון עליו מדברת ההגדה איננו ליל הסדר הראשון מבחינה היסטורית, והוא מופיע בפירוש בנוסח -

וְאֶפְּלִלוּ כְּלָנוּ חֲכָמִים, כְּלָנוּ נְבוֹנִים, כְּלָנוּ זְקֵנִים, כְּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיציאת מצרים. וְכָל הַמְרַבֵּה לְסַפֵּר בִּיציאת מצרים הָרִי זֶה מְשַׁבַּח.

בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין כענין שנא' ולא יתן המשחית וגו'. (רש"י שם מ"ב)

באותו הלילה, בחצי הלילה, המשחית היכה בחוץ, לא היה בית שלא היה בו מת, "ולא יתן המשחית לבוא את ביתך". אז ארבע מאות ושלושים שנה בדיוק לפני כן, באותו תאריך, הייתה גזרת ברית בין הבתרים וכדי לקיים את הבטחתו לאברהם מאותו הלילה, חיכה וציפה הקב"ה ארבע מאות ושלושים שנה.

ההבטחה שעמדה לנו

בהגדה זה מופיע מפורשות, אחרי שהיא מספרת את הסיפור על המעשה בבני ברק, על ארבעת הבנים, היא חוזרת אחורה בזמן ואומרת -

ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא. שהקדוש ברוך הוא חשב את הקץ, לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שנאמר: ויאמר לאברהם, ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול.

ואז מרימים את הכוס ואומרים -

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

והכוונה במילים "והיא שעמדה" היא כמובן להבטחה של הקב"ה מברית בין הבתרים. המדברים עכשיו הם היושבים בליל הסדר הנוכחי, אנחנו ואבותינו שבכל הגלויות לאורך ההיסטוריה - גלות רומי, פרס ומדי, יוון, אנחנו שנמצאים בארץ ישראל בגלות, בגלות המוחין, בכל המציאויות, ועכשיו תמשיך ההגדה ותסביר לנו מה קרה באותן ארבע מאות ושלושים שנה שבין ההבטחה (ברית בין הבתרים) לבין קיומה (היציאה ממצרים) - שנולד יצחק, ונולד יעקב, וירדו מצרימה וכך הם התגלגלו והתגלגלו, ואז באה ואומרת ההגדה -

בכל דור ודור חיב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים...

בנוסח הרמב"ם, אגב, הוא מוסיף אות אחת - ו' החיבור. "ובכל דור ודור חייב אדם...", כלומר הוא בעצם אומר - עד עכשיו דיברנו על שלשה לילות סדר - א) ברית בין הבתרים, ב) היציאה ממצרים, ג) המעשה בבני ברק - ועכשיו אנחנו מגיעים לליל הסדר הרביעי - "ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". כלומר כאילו ההגדה באה ואומרת לנו - 'הראינו לך, נתנו לך את הכלים איך לעשות את הסדר, לאורך כל השנים - עד שנגיע לחלק האחרון של ההגדה ובסיומה נדבר על ליל הסדר העתידי של "לשנה הבאה בירושלים הבנויה".'

מתי היתה ברית בין הבתרים?

זה מבנה ההגדה והוא מאד משמעותי. אבל יוצא מפה דבר מעניין; ראינו שברית בין הבתרים קדמה להולדת יצחק שלשים

ליל שימורים הוא לה'

ואיפה ליל הסדר הרביעי? - ליל הסדר הזה הוא היסוד של הכל, וההגדה מדברת עליו כל כך הרבה רק שאנחנו לא שמים לב לכך. ליל הסדר הזה הוא מאורע שהתרחש בתאריך הזה י"ד ניסן, ארבע מאות ושלושים שנה לפני כן, וגם אז הבן שאל את אביו ואביו ענה לו -

ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל־צבאות ה' מארץ מצרים. ליל שמרים הוא ל-ה' להוציאם מארץ מצרים הוא־הלילה הזה ל-ה' שמרים לכל־בני ישראל לדרתם. (שמות י"ב, מ-מ"ב)

כולנו זוכרים שליל הסדר נקרא 'ליל שימורים' כי הוא לילה המשומר מן המזיקים, ולכן אנו פותחים את הדלת, מחכים לאליהו הנביא וכו'. אבל כאן בפסוק כתוב שזה ליל שימורים כפול - לא רק לנו, לבני ישראל, אלא גם לקב"ה.

הקושי בפסוק מובן - לא היינו במצרים ארבע מאות ושלושים שנה אלא רק מאתיים ועשר, אז מאיפה באו עוד מאתיים ועשרים שנה? ועוד - מפורש בפסוק "בעצם היום הזה", כלומר היה איזה אירוע בדיוק באותו תאריך בשנה, ארבע מאות ושלושים שנה לפני כן, שאליו חיכה הקב"ה ("ליל שימורים הוא לה'") על מנת להוציא את ישראל ממצרים. בברית בין הבתרים נאמר לאברהם -

... ידע תדע כי־גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. (בראשית ט"ו, ג)

ושם אמר רש"י -

כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ת' שנה...

כלומר, רק מרגע שיש לאברהם זרע המתייחס אחריו, כלומר יצחק (ולא ישמעאל שאינו מתייחס אחריו), מתחילים למנות ארבע מאות שנה, והגם שלא כל הארבע מאות היינו במצרים, הרי שכן היינו בגרות ולא בתושבות. ומאין שלשים השנה הנוספות? - זוהי ברית בין הבתרים, שקדמה להולדת יצחק שלשים שנה -

ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק ובט"ו בניסן נגזרה גזירת בין הבתרים. (רש"י, שמות י"ב, מ"א)

ומהו "ליל שימורים"? למילה הזו יש משמעות כפולה. האחת היא כפי שראינו לשמר, לילה משומר, והמשמעות השניה היא לשון ציפיה, כמו "ואביו שמר את הדבר" (בראשית ל"ז, י"א). והנה כך אומר רש"י -

ליל שמרים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים. הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך. שמרים לכל

לצאת ממצרים בתוך מצרים

הזכרנו את נוסח ההקדמה של הרמב"ם להגדה "נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות" - זה דבר מהותי. ההגדה המקורית שנאמרה ע"י יוצאי מצרים באותו הלילה שהם היו במצרים לפני יציאתם משם, לא הייתה הגדה של יציאת מצרים, בסגנון 'אקסודוס' של הסרטים, אלא הגדה של יהודים מאמינים שנמצאים במצרים, פרעה עדיין בועט ונושך, חי וקיים. מכת בכורות עדיין לא ניתנה. ב'ערוצי החדשות' שידרו את תוצאות הפגישה האחרונה בין פרעה המלך לבין משה ציגי העם העברי, ובה הזהיר אותו פרעה -

... לֹךְ מֵעַלֵּי הַשָּׁמַר לֹךְ אֶל־תְּסֹף רְאֹת פְּנֵי כִּי בַיּוֹם רְאִיתָךְ פְּנֵי תְמוֹת. (שמות י', כ"ח)

מה שהיה שם בליל ט"ו היה עם ששחט את אלוהי מצרים כשהוא עדיין במצרים. אימה חשיכה גדולה, והם שרים "בצאת ישראל מצרים" עם "מתניכם חגורים, נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם", אוכלים את הפסח בחיפזון - "בארעא דמצרים". מאיפה הם קיבלו כח לזה? איך היו יהודים יכולים להיות במצרים, אחרי מכת החושך, שהיתה לא רק מכה למצרים אלא בעיקר מכה לעם ישראל; לפי רש"י שם במכת החושך מתו 80% מעם ישראל. כל אחד מאיתנו איבד ארבעה אחים, ורק 20% יצאו ממצרים. מיליונים מתו, הם יושבים שם בליל הסדר כשפרעה עדיין 'מכבב', האימפריה המצרית עדיין לא הוכרעה - ובאמונה שלמה הם יוצאים בתודעתם ממצרים! מי שלא זוכר את זה מפספס את העיקר. לצאת ממצרים זה בתוך מצרים! ואת הכוחות לזה הם קיבלו מברית בין הבתרים. בלי ברית בין הבתרים אין סיפור. "ליל שמורים הוא לה" - מברית בין הבתרים, שלושים שנה לפני הולדת יצחק, אז החדיר הקב"ה בדנ"א שלנו את היכולות הללו, שאם היו שואלים אותנו מראש, סביר מאד לומר שבכלל לא היינו רוצים ללכת לדבר כזה - 'האם אתה אברהם אבינו מקבל על עצמך שגר יהיה זרעך בארץ לא להם?'.

אמרנו שבכל ארבעת לילות הסדר המופיעים בהגדה יש מוטיבים חוזרים. בברית בין הבתרים הבן שאל - "במה אדע כי אירשנה", את אביו שבשמיים, והקב"ה ענה לו.

ליל סדר ראשון בלי בית מקדש

נחזור לברית בין הבתרים אך עכשיו נחזור לסיפור ליל הסדר השלישי שבהגדה, זה שהיה בבני ברק -

מַעֲשֵׂה בְרָבִי אֱלִיעֶזֶר וְרָבִי יְהוֹשֻׁעַ וְרָבִי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרָבִי עֲקִיבָא וְרָבִי טְרַפּוֹן שְׁהִיוּ מְסֻבִּין בְּבֵנֵי בְרַק.

דיברנו בעבר במעשה הזה ולא צריך להיות חכם גדול כדי להבין מפה את הרקע של הסיפור. רבי אליעזר הוא תנא מבוגר מאד. הוא רבו הזקן של רבי עקיבא. ראשית, זה שהם בבני ברק ולא בירושלים כבר אומר שזה אחרי חורבן הבית, כלומר כבר שאין

שנה, וכידוע יצחק נולד כאשר אברהם אבינו היה בן מאה, יוצא שאברהם היה בן שבעים בברית בין הבתרים. מצד שני, אנחנו יודעים שהציווי של הקב"ה לאברהם "לך לך מארצך" היה כאשר אברהם היה בן שבעים וחמש (בראשית י"ב, ד'), אז יוצא שברית בין הבתרים, שמופיעה בהמשך פרשת לך לך, אחרי מלחמת ארבע המלכים את החמישה, הייתה כאשר אברהם עוד היה בחרן, חמש שנים לפני שנצטוו להגיע לארץ!

את השאלה הזו שואלים חז"ל ב'סדר עולם'¹, והרמב"ם מביא את זה אף הוא בפירושו לתורה, והם עונים - בציווי "לך לך מארצך" נצטווה אברהם להתנתק לצמיתות מבית אביו, אבל לפני כן, כאשר הוא יצא מאור כשדים עם אביו תרח וכל משפחתו - "ללכת ארצה כנען" (שם י"א, ל"א), הם הגיעו לחרן ונשארו שם. אז ציווה הקב"ה את אברהם ללכת לארץ ישראל, הראה לו את מחזה ברית בין הבתרים ואז הוא חזר לחרן לעוד חמש שנים -

משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה, שמשעה שהיה זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית טו יג), ושלושים שנה היה משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק, וכשתמנה ארבע מאות משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים. זה לשון רש"י. והוא דעת רבותינו (במכילתא כאן). אלא שאינו מתוקן בפירושו כל צרכו, שהרי כתוב (בראשית יב יד) ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן, ומעמד בין הבתרים היה אחר כך ימים רבים. אבל נצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם (פרק א) אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה, שנאמר (בפסוק מא) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצא כל צבאות ה' מארץ מצרים. חזר לחרן ועשה שם חמש שנים, שנאמר (בראשית יב ד) ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. ויהיה ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר וראה עוד בבית אביו היה בן שבעים וחמש שנה. (רמב"ם שמות י"ב, מ')

בואו ננתח את זה. יוצא שברית בין הבתרים, שכותרתה היא "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים" כלל לא היתה לפני מלחמת ארבעת המלכים את החמישה אלא לפני הציווי "לך לך"!" וליל העלטה ההוא, בו ראה אברהם את הפגרים וכו' ושאל "במה אדע כי אירשנה", היה בביקור עראי של אברהם בארץ. בלשון אחרת, תנאי היסוד שבגיניו אברהם אבינו שכבר מסר את נפשו באור כשדים על ה', הוא שהוא מקבל על עצמו שכל צאצאיו מאז ועד עולם, כולל אותנו ואחינו, ואת הורינו והורי הורינו, נרד לגלות - ולא בגלל שחטאנו שהרי עוד לא נולדנו, אפילו יצחק עוד לא נולד, ואז מראה לו הקב"ה את סיפור המחזה שהוא סיפור ההגדה של הפסח.

תלמידו של רבי עקיבא ורבו של רבי יהודה הנשיא. הספר מצוטט כבר בגמרא מספר פעמים.

¹ "סדר עולם רבא" הינו חיבור כרונולוגי יהודי מאז אדם הראשון ועד לאחר חורבן הבית, שנכתב ע"י רבי יוסי בן חלפתא, מגדולי תנאי הדור הרביעי,

תהליך הזיכור הזה, של "גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול" הוא תהליך גדול ממני אבל אני זה שעושה אותו? הוא הופיע עוד לפני לידתי, עוד לפני הולדת יצחק, הקב"ה בחר בנו - "חלק ה' עמו" - וכדי לגלות את ה', לגלות בעולם ש'אין עוד מלבדו' וכל העולם הזה הוא אלוקות, כדי להביא את העולם אל הגאולה, אנחנו עוברים את "והיא שעמדה".

מענה נבין את ו' החיבור של הרמב"ם "ובכל דור ודור" - הוא בא לומר שכמו שלמדנו את הסיפור בברית בין הבתרים ואף את המעשה בבני ברק, ואת ליל היציאה ממצרים של עם שיושב בתוך מצרים ונשותיו וילדותיו מוכנות עם תופים, אחד מחמישה, עדיין לא בים סוף - אבל הדם על המשקוף - והאמונה, ליל האמונה, וההבנה שהקב"ה פוסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים - כך אנחנו צריכים לחוות את ליל הסדר שלנו היום. וההבנה היא שזה ליל שימורים לה' והוא מצפה לקיים הבטחתו, ואם אנחנו מדברים על הצער שלנו בחיכה הזו - צריך להבין אוי, איזה צער יש לשכינה בכל המציאות הזו, ולכן ברגע שאפשר לצאת הוא לא מתמהמה ולו לרגע אחד, והכל תהליך של זיכור שמביא אותנו אל הקץ - ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.

ארבע לשונות של גאולה

צריך להחזיק חזק עכשיו. ארבע לשונות הגאולה, שהן ארבע כוסות היין (והלשון החמישית בסוף), הם התיאור של מה שקרה במצרים, אבל את הכח ללשונות הגאולה הללו אנו מקבלים מארבעה לילות הסדר עליהם דיברנו.

איך פותח הקב"ה את ליל הסדר הראשון, של ברית בין הבתרים? -

וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם... (בראשית ט"ז, ז')

זה כנגד - "והוצאתי".

משם אנחנו עוברים אל ליל הסדר שהיה במצרים, ושם הקב"ה מצילנו מיד מצרים - זהו כל סיפור ההצלה. כאשר מגיע יתרו אל עם ישראל כתוב -

וַיֹּאמֶר יְתֹרֹ בְרֹוֹף ה' אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרַעֲהַ אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת-הָעָם מִתַּחַת יַד-מִצְרַיִם. (שמות י"ח, י')

כנגד - "והצלתי אתכם". זו לשון הגאולה השניה שהיא כנגד הכוס השניה, ולכן מרימים אותה בתחילת ה'מגיד', כשמתחילים לספר את סיפור יציאת מצרים.

הכוס השלישית מתבטאת בסיפור התנאים בסוף בית שני. כוס זו היא כנגד לשון הגאולה "וגאלתי אתכם". שם בלילה ההוא, הם מסובים בבני ברק. לכאורה היו צריכים להיות בלוד, אצל רבי אליעזר, שהרי הוא הזקן שבחבורה, או ביבנה אצל רבי

מקריבים קרבן פסח. כל התנאים האלה חיו עוד בזמן הבית ולכן ההערכה הפשוטה ביותר היא שזו השנה הראשונה שאחרי החורבן. המוני בית ישראל והתלמידים צובאים על אותו בית בו נמצאים התנאים, כשלגביהם ארבע מאות ועשרים שנה היה קיים הבית, היינו שאין אחד שיודע מהו פסח בלי קרבן פסח ובלי בית מקדש. הם בחורבן לראשונה בחייהם. יותר מזה, הם מבינים שהם בתחילתה של גלות שתימשך הרבה מאד שנים. אף אחד מהאנשים האלה לא יכול היה לשמוע מהדורות הקודמים מה זה פסח בלי ירושלים, מהו נוסח ההגדה שאומרים בזמן הגלות.

גלות של זיכור

לא תמיד אנחנו שמים לב לזה אבל זו נקודת הנקודות - ליל הסדר הוא הלילה שבו חווה אברהם אבינו את כל הגלויות, כל האסונות וכל הטרגדיות שיקרו לאורך כל ההיסטוריה כולה, ושם נאמר לו -

וַיְהִי הַשְּׁמַשׁ בָּאָה וְעִלְטָה הָיָה וְהָיָה תַנּוּר עֶשֶׂן וְלִפְיֵד אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה. (בראשית ט"ו, י"ז)

אלו הבתרים של העגלה המשולשת, העז המשולשת והאיל המשולש ורק את "הציפור לא בתר". הוא רואה את כל המלכויות, את מדי ואת פרס והוא מנסה לעשות משהו -

וַיֵּרֶד הָעֵיט עַל-הַפְּגָרִים וַיֵּשֶׁב אֹתָם אֲבָרָם. (שם י"א)

רש"י מסביר שם -

... רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחין אותו מן השמים, עד שיבא מלך המשיח.

מה שרואה אברהם אבינו בברית בין הבתרים הוא אותנו יושבים פה היום, את העיט עט עלינו - ואת הציפור לא בתר. ואז מתוך תנור העשן והחשכה הזו בליל הסדר, באימה ובעלטה, מופיע בפסוקים הבאים -

בַּיּוֹם הַהוּא פָּרַת ה' אֶת-אֲבָרָם בְּרִית לְאִמֹּר לְזִרְעוֹךָ נִתְמַל אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת... אֶת-הַקִּנּוֹי וְאֶת-הַקִּנּוֹי וְאֶת-הַחֲתִי וְאֶת-הַפְּרִי וְאֶת-הַרְפָּאִים. וְאֶת-הָאֲמָרִי וְאֶת-הַכְּנַעֲנִי וְאֶת-הַגְּרָגְשִׁי וְאֶת-הַיְבוּסִי. (שם י"ח-כ"א)

זו הפעם הראשונה וכמעט היחידה שבה מתוארות כל עשרת האומות (לא שבעה עממין אלא עשרה). ונשים לב - כתוב כאן "ביום ההוא" ולא בלילה כפי המצופה, כי הלילה הזה הוא יום. הלילה הזה הוא הלילה היחיד שבו אנחנו אומרים הלל, ועוד פעמיים - גם בתפילה וגם בהגדה. הלילה הזה הוא יום - "אשר הוא לא יום ולא לילה".

כל סיפור ההגדה הוא האם אני יודע את כל מה שאנחנו עוברים, "ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים". "והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד עמד עלינו לבלותינו אלא שבכל דור ודור (פעם שניה שהביטוי הזה מופיע) עומדים עלינו" - כלומר אתה, אני ואת, ברגע זה עוברים את החוויה הזו, באופן הכי אישי פרטי, משפחתי - והכי כללי. האם אני מבין שכל התהליך הענק הזה,

בואו לפחות ביום נקרא קריאת שמע, שהרי ליל הסדר אין לנו יותר', ואז יוצא אליהם רבי אלעזר בן עזריה, וכפי שראינו כבר פעם בנוסח הרמב"ם שם בהגדה -
אמר להם רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות...

המילה 'להם' מופיעה רק בנוסחו של הרמב"ם, אבל היא משנה את כל המשמעות - כל המשנה הזו התחדשה באותו לילה. בליל הגלות הארוכה ביותר, בליל הגלות שעדיין לא יצאנו אנחנו ממנה, אומר לנו רבי אלעזר בן עזריה - 'אתם שואלים מה יהיה על ליל הסדר? תקשיבו טוב צדיקים, מהיום - ולא רק בליל הסדר - אנחנו נזכיר את יציאת מצרים בכל לילה ולילה'.
 עד אז ההלכה נפסקה כחכמים שאין מזכירים את יציאת מצרים בלילות בניגוד לבן זומא שאמר שכן, לפי הכלל ש"יחיד ורבים הלכה כרבים" (שבת ט"ו). הנשיא יוצא אל העם ואומר להם - 'החל מהלילה, תלכו ותשנו בדפוסים של הסידורים ותכניסו לערבית בכל לילה ולילה את יציאת מצרים, כדי שנחדיר לעצמנו שהחושך הזה שאנחנו חווים הוא רק כדי שיאיר עוד אור בעולם, כי "נתאוהו הקב"ה שתהיה לו דירה בתחתונים", וזה יבוא דרכנו. אנחנו לא דנים עכשיו בשאלות אחרות אלא רק באיך אנחנו מקבלים כוחות להמשיך הלאה'.

זהו "נוסח ההגדה שנהגו בו ישראל בגלות", זהו כוס שלישי "וגאלתי אתכם לי לעם".

והכוס הרביעית היא כנגד ליל הסדר שלנו - "ובכל דור ודור חייב אדם..." ובה הכוונה היא - איך עכשיו "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים" (לשון הגאולה הרביעית). כן, כן, אותך עכשיו אח שלי, היום, סיפור יציאת מצרים שמתרחש עכשיו בליל הסדר שלך ושלי. בזה אנחנו עוסקים -

וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וַיִּדְעוּתָם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם... (שמות ו', ז)

משם נעבור אל החלק השני של הלילה, זה שאחרי ארבע הכוסות, אז תבוא הכוס החמישית, אז נאמר "לשנה הבאה בירושלים", כנגד לשון הגאולה החמישית - "והבאתי אתכם אל הארץ...".

לדעת להגיד

כנגד ארבעה לילות סדר בהיסטוריה דיברה ההגדה. האחד - ארבע מאות ושלושים שנה לפני היציאה ממצרים, כאלפיים שנה מאז בריאת העולם.⁵ ברית בין הבתרים היא הכח שאברהם מקבל כשהוא נלקח באמצע העשיה הגדולה שלו - "ואת הנפש אשר עשו בחרן", באמצע עבודתו של גילוי שם ה' בעולם, והקב"ה אומר לו - 'הכל טוב ויפה, אבל אתה צריך להפסיק פה כי מה שיקיים באמת את העולם עד לאינסוף הוא העם הזה שייצא מזרעך'. הוא יעבור גירות ועבודות ועינוי

אלעזר בן עזריה שהוא נשיא הסנהדרין.² אבל התשובה ברורה וידועה - בני ברק היתה עירו של רבי עקיבא.³ כשנמצאים בלילה הזה של החורבן, כשרק בתשעה באב האחרון ככל הנראה הלך רבי עקיבא כמעט עם אותם חברים⁴ בירושלים וראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים -

...התחילו הן בוכין ורבי עקיבא מצחק אמרו לו מפני מה אתה מצחק? אמר להם מפני מה אתם בוכים? אמרו לו מקום שכתוב בו (במדבר א, נא) והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להן לכך אני מצחק, דכתיב (ישעיהו ח, ב) 'ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו' וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני, אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה באוריה כתיב (מכה ג, יב) 'לכן בגללכם ציון שדה תחרש' [וגו'], בזכריה כתיב (זכריה ח, ד) 'עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים', עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת בלשון הזה אמרו לו עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו. (מכות כ"ד:)

יתכן והיה זה רק אתמול שלשום - נו, אז לאן ילכו בליל הסדר אם לא אל רבי עקיבא שימלא אותם בכוח ובאמונה? מי ימלא אותם באמונה חזקה - "אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם" - אם לא רבי עקיבא? מי ילמד איך הזיכרון הזה הוא חלק מבשורת הגאולה?

לספר ביציאת מצרים בלילה

גם רבי עקיבא כמו אברהם אבינו היה בן גרים ולא היה לו אבא לשאול אותו. "אבנים שחקו מים" - גם הוא כמו אברהם אבינו נעשו לו שתי כליותיו ולמד תורה, ובדיבור ישיר שואל את הקב"ה 'אבא, מה נשתנה הלילה הזה?', והוא עונה לנו את תשובה, ואז יוצא רבי אלעזר בן עזריה אל התלמידים ששואלים על זמן קריאת שמע של שחרית. בתורת החסידות מובא כי "שהיו מספרים כל אותו הלילה" משמעו כאבן ספיר, היינו זיכרון הלילה והארתו מתוך החשיבה. התלמידים מבחוץ מחכים ומחפשים כח ועוצמה, ותמיהים איך עושים את זה, איך חיים את זה? איך מתחילים עכשיו גלות כזו של אלפיים שנה? הם לא מתרשמים מכך שהם בארץ ישראל. הם על זמן שאול בבני ברק, בית המקדש חרב, ואי אפשר להיכנס לירושלים באותו הזמן, והם אומרים -

רְבוּתֵינוּ, הַגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שְׁחָרִית.

בקריאת שמע של שחרית היו מזכירים כבר אז את יציאת מצרים - "אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" (במדבר ט"ו, מ"א), וגאל ישראל וכו', והם אומרים לרבנותיהם -

² לכאורה ניתן גם לשאול למה לא היו אצל רבי יהושע שהתגורר בפקיעין, אבל אולי ניתן לתרץ שמורכב היה לנסוע כ"כ רחוק עד לגליל.

³ ע'י סנהדרין ל"ב:

⁴ כאן היה איתם רבן גמליאל במקומו של רבי אליעזר (שם כ"ד:).

⁵ אברהם נולד בשנת אלף תשע מאות ארבעים ושמנונה שנים לבריאת העולם וכשהיה בן שבעים ונכרתה עמו ברית בין הבתרים היתה השנה אלפיים ושמנונה עשרה שנה לבריאת העולם

המרבה לספר ביציאת מצרים, כל מי שיודע להאיר את הלילה, לספר עוד ועוד, הרי זה משובח - כי הוא מצליח עוד יותר ועוד יותר לגלות את האלוקות מתוך המציאות החשוכה.

וזה קשה מאד כי אתה נשאב אחרי גלות אדום בקלות, אתה נשאב אחרי החדשות, אחרי גלות התרבות והרוח, גלות החומר, הכל. את סיפור 'המעשה' בבני ברק לא מספרים על מצרים או על תימן. אין זו גלות פיסית אלא זו גלות פה, אצלנו, בארץ, בבית, בתוכנו - "ובכל דור ודור חייב אדם", ואז יתקיים בו ובכולנו "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים".

אליהו הנביא

עד כאן חלק א'. ארבעת הבנים המפוצלים ביניהם, יוסף הצדיק שלא מוזכר פה, מכירתו לאחרת הישמעאלים הם השלב הבא - כי רק אחרי ההבנה של מהי ההגדה ומהו סיפור היציאה, ואיך מספרים יציאה, איך מאירים ביציאת מצרים, איך מתארים את הכל ומספרים את העולם, רק מתוך זה אפשר להגיע לשני השלבים הבאים. האחד הוא הדמות הפלאית של הלילה שאף שאינו מוזכר בהגדה הרי הוא נוכח כנראה יותר מכולם, אולי לא בפירוש אבל באווירה שהוא משרה על הלילה הזה, עוד מאז היינו בגן הילדים, הוא אליהו הנביא, והוא לוקח אותנו אל החצי השני של הלילה. איתו אנחנו כבר נפגשים בשבת שלפני ליל הסדר, בהפטרה -

הִנֵּה אֲנֹכִי שֶׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא... (מלאכי ג', כ"ג)

הוא זה שנותן לנו כלים להתמודדות הזו, להשיב לב אבות על בנים. זה שלב אחד שניכנס אליו, ולאחר מכן לשלב האחרון - מה היא הסיבה המהותית ומה מבקשים ללמד אותנו בהתעלמות המכוונת ללא ספק של ההגדה מכל סיפור מכירת האחים את יוסף.

וחשיכה ועלטה גדולה - ומכח זה הוא יביא את העולם כולו לאור שלא היה מעולם כמוהו. זה נוסח ההגדה בזמן הגלות. זו הבנה קשה מאד ו'לא כל מח סביל דא', לא כל אחד יכול לקבל את זה, ולכן צריך לדעת איך מגידים את ההגדה הזו - לחכם בחכמתו, לרשע ברשעותו, לתם בתמימותו ואף לפתוח לזה שאינו יודע לשאול.

ההגדה אינה מתודיקה של מורה טוב, אלא היא האבא שמעביר לבניו. אין כאן שליחים. האבא מעורר את הבנים שלו שישאלו, שלא יישנו, הוא מעורר אותם לשאול -

טאטע (אבא), מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

הסתרה שבתוך ההסתרה

זהו סדר ההגדה הזו על ארבעת חלקיה, כנגד ארבעה לילות סדר, כפי שאמרנו שבכל אחד מהם היו שאלות ותשובות, מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ליל עלטה קשה ביותר, ליל גלות אדום הארוכה בבני ברק. וזה נפלא שבפעם הראשונה שאנחנו פוגשים את השם בני ברק לראשונה - 'ברק' הוא אור שנראה מתוך החושך דווקא, ושם היו מספרים, מבריקים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, והתלמידים, אלו הבנים, נקראים 'בני ברק' ושם לימדו אותם איך להתמודד עם הגלות הארוכה שבכל הגלויות, עם ההסתרה שבתוך ההסתרה, ההסתרה הפיסית ועם ההסתרה הרוחנית הקשה ממנה, התרבותית, החברתית. שם במקום ההוא, באימה בחשיכה, בלילה בלי הילדים ובלי המשפחה, בלילה בלי ירושלים ובלי בית המקדש, בלילה בלי קרבן פסח, בלילה שם בחוץ, כשצבאנו על הבית בו ישבו גדולי העולם עם רבי עקיבא, שם קיבלנו את מקור הכח להמשיך לספר ביציאת מצרים, לספר כפי שהם סיפרו ביציאת מצרים, להבריק את הלילה, להאיר את החושך ולספר - וכל

השיעור מוקדש לע"נ
אליהו בן וויאן ז"ל

ולרפואת
עמרם בן אירדה חייה

להקדשת שיעורים ניתן לפנות בהודעת וואטסאפ
לעמנואל - 054-7500516